

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך יב, תשכ"א

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

הבור מתמלא מים — מי גשמים — דרך החוליה (החור)
שבפי הבור. רק דבר אחד לא ידעתי: על מה השתית רש"י
את פירושו — עד שביום אחד באה לפניי גמרא מפורשת,
גם היא בברכות:

„בשעה שהקב"ה ביקש להביא מבול לעולם, נטל שני
כוכבים מכימה והביא מבול לעולם, וכשביקש לסתמה נטל
שני כוכבים מן עיש וסתמה. וליהדר לה? (= ויחזיר לה?) —
אין הבור מתמלא מחולייתו...". (ברכ' נט ע"א).
אין ספק, שמקור זה היה לנגד עיניו של רש"י בפירושו,
ואנו, שלבנו למציאות ולא להגדה, נקבל את פירושו של
רבנו תם ובעלי התוספות.

אפרים דרור

משמוט

(הצעה)

במסכת עבודה זרה (טו ע"ב) מובא מהתוספתא דין
על עכו"ם: „אין מוכרין להן לא זיין ולא כלי זיין" (שמא
יהרגו ישראל, או יפצעהו, כי עכו"ם חשודים על כך)¹.
מוסיף רב דימי בר אבא: „כדרך שאסור למכור לעכו"ם
אסור למכור לליסטים ישראל". שואלת הגמרא: „היכי דמי?

1. רש"י: זיין — סייף ורומח; כלי זיין — בית יד לרומח
ונדן לסייף.

אי דחשיד דקטיל, פשיטא — היינו עכו"ם! ואי דלא קטיל,
אמאי לא? 2. משיבה הגמרא: "לעולם — דלא קטיל;
והכא במאי עסקינן? במשמוטא. דזימנין דעביד לאצולי
נפשיה" 3.

רש"י — הגורס תשובת הגמרא ביתר קיצור ("לעולם
דלא קטיל ובמשמוטא דעביד לאצולי נפשיה") — מפרש
משמוטא: "לסטים השומט ממון מידי בעליו ונמלט והולך
וכשרודפין אחריו נלחם ומציל עצמו" 4.

המילונים אינם מביאים משמוטא משום מקום אחר,
אלא מכאן בלבד. אך לפחות מכאן אנו למדים על קיומו של
השם הארמי משמוטא לאותו סוג מיוחד של גזלן, בעל
התכונה הנ"ל.

רש"י — כמו שראינו למעלה בפירושו ("לסטים
השומט ממון מידי בעליו") — העמידנו מיד על מקור השם
משמוטא, שנגזר מן הפועל שטט, שעניינו חטיפה. (ראה
עוד להלן).

-
2. (בתרגום חפשי לעברית: הא כיצד? אם הוא (אותו לסטים
ישראל) חשוד, שהוא הורג (את נגזליו, כשהוא גוזל מהם כספם או
חפציהם), הרי זה מוכן מאליו (שאסור למכור לו), כי הוא ממש
כעכו"ם! ואם אינו הורג — למה לא (נמכור לו)?
3. אכן (מדובר על) שאינו הורג; וכאן במה אנו עוסקים?
במשמוט, שפעמים הוא עשוי להציל נפשו.
4. זאת אומרת: לכתחילה אינו מתכוון להרוג, ואינו הורג
אלא אם כן הוא מוכרח להתגונן כדי להציל עצמו.

הערוך — הגורס „במשמוטא בעל מא" 5 — אף
 הוא מפרש: „לא לסטים החשוד על רציחה אלא גולן בעלמא
 שעומד במקום צנוע 6 ושומט הבגדים מבני אדם ובורח“.

אצל שני פרשנים גדולים אלה משמש כאן הפועל
 שומט במובנו הארמי להוראת חטיפה (אם בגנבה ואם
 בחזוק-יד), כמו שנמצא לא אחת בתלמוד. הערוך מביא בערך
 שומט ארבע דוגמות והוא מסיים: „פי' ענין חטיפא“. כך
 גם רש"י במקומות אחדים (למשל: בבא בתרא קעג ע"א,
 ד"ה „אחד מן האחין“; נדרים קד, תחילת עמ' ב).

יאסטרוב הביא תחילה כמה פירושים של הפועל
 העברי שומט וביניהם המשמע של גנבה וגולה (to carry off,
 steal). אחר כך הביא את הפועל הארמי שומט באותן

5. בדפוס ש"ס אין כאן „בעלמא“; אך קוהוט מעיר, שפן
 גרסת הגמרא גם „בכ"י ש"ס ובפי' ר"ח“ (כחזתו כנראה לש"ס
 כת"י מינכן, שמשם הוא ויאסטרוב מביאים גרסת „משמיטא“ ביו"ד).
 — אגב: קוהוט מביא גרסת ר"ח לא משמוטא (בר"ו) אלא משמטא
 (בלי ו"ו). ועי' עוד להלן, הערה 9.

6. „ממשק חרול“ (צפניה ב, ט) תירגם יונתן: „משמש
 מלוחין“. רד"ק הביא בשם אביו את הפירוש של מחשק: עזובה —
 בהסתמך על תרגום יונתן! כך אפוא הובן משמט של ת"י. אבל לוי
 במילונו הגרמני (לתלמוד) תרגם משמט זה: Hecke, Schlupfwinkel
 — כלומר: סוכך-חביון, פינת מחבוא (כך גם דאלמאן). וזה מעניין
 בקשר להגדרת הערוך: „גולן שעומד במקום צנוע“ (= נסתר).
 — עי' בן-יהודה, סוף עמ' 5544.

הוראות והוסיף תרגומו: *to take away*. את משמוטא הוא רואה כניגוד ל"לסטיס"7 והוסיף ביאור: "זה מוסב על גנב רגיל הרוצח לפעמים כדי להציל את חיו". קוהוט, כדרכו, ניסה לבאר משמוטא באופנים אחרים;

אולם אין צורך בדחקיו, וכבר דחום החוקרים.

כל המילונים והספרים לארמית מנקדים: מְשֻׁמָּטָא.

יהודה גור במהדורת תש"ו של מילונו המוגדל,

הנקרא "מילון עברי", אף הוא הביא משמוטא בצורה ארמית

זו וביאר "גולן השודד כספים בדרכים" (ביאור קטוע מתוך

הביאור של לוי במילונו הגרמני לתלמוד); אך לא ברור,

לאיזה צורך ולאילו תועלת, לאיזה שימוש מיוחד בלשון

העברית שלנו עכשיו, הביא אותה מלה תלמודית יחידה

במינה.

אני מציע אפוא את השם מְשֻׁמָּטָא לשימוש בשביל

המושג, הנקרא ברוב הלשונות האירופיות *plagiat* (אנגלית

plagiarism או *plagiary*), וכן נקטנוהו גם אנחנו עד כה:

פלאגיאט.

ביטוי לועזי זה אטימולוגים גוזרים אותו מן הביטוי

הרומי *plagium* שמשמעו חטיפת אדם, שמכאן הכינוי

הרומי *plagiarius* = גונב-ילדים או חוטף-אנשים, שמכאן

הושאל אחר כך להוראת גנבה או גזלה של קניינים רוחניים

בתחומי הספרות או האמנות או המדע וכדומה, הן מבחינה

7. יאסטרוב נוקט כאן את הצורה המקורית של השם היחני

לִסְטִיס (בסיומת של סמ"ך ולא של מ"ם). ע"י בן-יהודה, ערך לסטי.

מוסרית של המחקה יצירת אחרים בכוונה להשלוח את
הבריות כי הוא בעליה האמיתי, הן מבחינה חוקית של זכויות
יוצרים (copyright).

יש אפוא דמיון אטימולוגי גמור בין פלאגיאט לבין
משמוט. מתוך כך תיתכן אצל שניהם אותה השתלשלות
ההוראות. אך הייתי רואה אותה כאפשרית גם בלי שותפות זו.⁸
אמנם לפי המקור התלמודי היחיד הנ"ל משמוטא
בארמית ציין את החטפן, ולא את עצם פעולת החטיפה
או את תוצאתה או את המושג גופו. אולם אין הדבר מונענו
מלקבוע בעברית של עכשיו משמוט בשביל המושג המופשט
של פלאגיאט. בייחוד מכיוון שהמשקל העברי מופעול (אם במ"ם
חרוקה או פתוחה ואם בו"ו חלומה או שרוקה) לעולם אינו
מציין לא אדם בכלל ולא בעל מקצוע (או עיסוק) מסויים
בפרט, אלא על הרוב מושג מופשט וקצת גם חפצים (מעט
מאוד, כמדומני). להלן נראה עוד טעמים נוספים.

נרוויח מכך לא רק את עצם הביטוי העברי לאותו
מושג, שיהא כמעט מובן לכל נער (כי שמעתי בין בני
הדור הצעיר משתמשים בפועל "שמט" כפועל "סחב" למשמע
של גנבה והם מדברים כך מתוך עגה כביכול), אלא אף
נוכל למלא חסרון אחר, המורגש לפעמים בשעת צורך, כלקמן.

8. בלשון-הדיבור שמעתי משתמשים עכשיו פשוט ב"גנבה" או
ב"סחיבה" ולשם הבעת המושג הנדון: פלוני "גנב" או "סחב" משהו
מן הרכוש הרוחני של זולתו, כלומר חיקה או העתיק דבר מה משל
אחרים, אם בלי שינוי כלשהו ואם בשינוי מה.

מן פלאגיאט לא יכולנו לבנות פועל, כמו שהוא קיים
 בלעזים: אנגלית *to plagiarize*, גרמנית *plagiieren*, וכדומה
 בשאר לשונות. אך מן משמוט נוכל לבנות את הפועל:
 מְשַׁמֵּט. (על דרך מְשַׁכֵּן מן מִשְׁכּוֹן). למשל: פלוני מְשַׁמֵּט
 את הרעיון (או הספר או המחזה או הציור או הקומפוזיציה)
 של פלוני. שם-הפעולה יהא: מְשָׁמוּט. (על משקל מְשַׁכּוֹן).
 ומי שפינינו אותו עד כה — לפי כמה לשונות
 אירופיות — פלאגיאטור, כלומר העושה מעשה-פלאגיאט,
 ייקרא משמוטאי.

אולי ייתכן גם מְשַׁמֵּט. כי לויאס בספרו „דקדוק
 ארמית בבליית“ (עמ' 83) מביא ליד מְשַׁמוּטָא גם מְשַׁמֵּטָא
 לאותה הוראה: גזלן. (את שניהם הוא מונה עם משקלי
 שמות „שאולים מהכנענית“.) ועי' למעלה בהערה 5. אך
 צורה זו תיתן מקום לאי-הבנה בדפוס לא-מנוקד, כי אפשר
 לקרוא כבינוני של פיעל: מְשַׁמֵּט.

הצורה שמוטא, הנמצאת בדפוס ת"י ליחזקאל (כג,
 כ), אם בשי"ן קמוצה ואם בשוואית (לפי דפוסים שונים),
 אינה שייכת לנדוננו, כי הוראתה אחרת, גם גרסתה
 אינה בטוחה (עי' רד"ק שם). אך יש עוד שמוטא בתור
 תרגום של „חסיל“ (יואל א, ד); ואמנם זה אולי בהוראת
 חוּטַף וזולל (חוּסַל) את תבואת השדה. לפי זה תיתכן
 בנדוננו הצורה (העברית) שמוט: בשווא להוראת פלאגיאט
 ובקמץ להוראת פלאגיאטור. אבל גם זה לא יצלח לתכליתנו,
 מכמה טעמים, ובעיקר כיוון שלא נוכל לבנות מזה את
 הפועל המיוחד למשמעו, כי בניינו של הפועל ש מ ט
 כולם כבר תפוסים להוראותיהם.